

Wirágh András

Hálózatos magyar irodalom a századfordulón

Barangolás a vidéki szövegek közlésének labirintusában¹

Leopold Gyula 1896-ban *Általános Tudósító*, 1902-ben *Munkatárs* címen indította el kereskedelmi forgalomba nem kerülő, csak vidéki lapszerkesztőségek által járatható könyvművelő hírszolgáltatóit, amelyek rendhagyó módon szépirodalmi szövegeket is tartalmaztak. A nagysikerű üzleti fogásnak (illetve a vidéki „szövegínségnek”) köszönhetően egyes szerzők elbeszélései több korabeli vidéki lapban is megjelentek – igaz, a szerzők és a szerkesztők szabadon alakíthattak a könyvművelőből átvett szövegeken. Leopold „elosztóhálózatai” a XX. század első évtizedének végére közel kétszáz vidéki lap szépirodalmi tartalmáért felelhettek, noha az üzleti szempont (a reklámok terjesztése) idővel felülírta az esztétikai szempontot (az igényes szövegek közlésének feladatát) – a később indult könyvművelő lap által terjesztett szépirodalom jóval kisebb körben került be a korszak hírlapjaiba, mint az *Általános Tudósító* által elosztott írások. E tanulmány tömegesen elosztott elbeszélések megjelenési mintázatai segítségével enged betekintést az egyes vidéki lapok és települések, illetve a Leopold szövegügynökségei között fennálló kapcsolat és az elosztás sajátosságainak mibenlétébe.

Kulcsszavak: századforduló, utánközlés, szövegelosztó-hálózat, szövegügynökség, Leopold Gyula, Cholnoky László, Szomaházy István, instabil szöveg, automatikus elosztás, vidéki sajtó

Irodalom és sajtó a századfordulón

A századfordulós magyar irodalom nagyelbeszélése szoros átfedést mutat a korszak sajtótörténetével, noha ez az összefonódás a tárcarovat megjelenése okán tulajdonképpen már az 1848–49-es szabadságharc előtti időszakra visszavezethető. Bár a nyugati mintát követő folytatásos tárcaközlés kezdetben sikertelennek bizonyult, a *Pesti Napló* az 1850-es évek végére állandósította a szövegközlés újfajta gyakorlatát: 1850 és 1859 között már mintegy 70 tárcaregény jelent meg a napilap hasábjain (Hansági 2014: 385–390). A tárca mindennapos lett az ország területén megjelenő időszakos kiadványokban (különösen a vegyes tartalmú és politikai napi- és hetilapokban), ami a lap-hálózat robbanásszerű terjeszkedéséből adódóan egyre több szerző megélhetését is biztosította. 1866-ban 15, 1876-ban 62, 1886-ban 113, 1894-ben pedig 142 vidéki településen jelent meg legalább egy időszakos kiadvány, de 1906-ban *csak a fentebb felsorolt lap-típusok* 249 vidéki települést láttak el rendszeresen információval és szépirodalommal.

Miközben az ország lakossága 1870 és 1910 között a másfélszeresére (5 millióról 7 és fél millióra), a fővárosé pedig több mint három és félszeresére nőtt (300 000-ról 1 100 000-re). Az időszakos kiadványok száma országosan évről évre emelkedett, sőt 1873-tól az első világháborúig minden egyes évben tíz magyar nyelvű lapból legalább négy vidéken jelent meg. A Budapestre tartó migráció a vidéki lapszerkesztőségek munkatársainak pótlását tette szükségessé, a magyar sajtó erőteljes centralizációja mégsem járt együtt a periféria látványos lemaradásával (vagy „tájékozatlanságával”). Ebben nagy szerepet játszottak az 1880-ban alapított Magyar Távirati Irodához

¹ A tanulmány a PD 128674 számú NKFIH-pályázat támogatásával készült.

hasznos könyvanyagok, amelyek segítségével a főváros és a vidéki régiók közötti gyors információáramlás egészen 1914-ig, visszafogottabb formában pedig az első világháború alatt is biztosítva volt (Lakatos 2004). Noha a postai szolgáltatások fejlődésével a nagy budapesti napilapok az ország minden szegletébe eljuthattak, sőt a vármegyei központokban és az egyéb nagyvárosokban egyes években tíz-húsz lap is megjelent, a kistérségi sajtótermékek joggal tarthattak arról, hogy egy-egy lapszámot csak nagy nehézségek árán tudnak majd megtölteni tartalommal. Míg a nagy példányszámú fővárosi és vidéki lapok megjelenésére komoly fedezetet biztosítottak a hirdető és az előfizető, a járási szintű hírlapok nem számolhattak kitartóan ezekkel a bevételi forrásokkal. Ezek a lapok váltak a szövegelosztás elsődleges hasznélvezőivé.

Tanulmányomban két könyvanyagot, az Általános Tudósító és a Munkatárs szövegügynökségi szerepkörét vizsgálom részletesen.² A bemutatott adatsorok alapjául a Vasárnapi Újságban és a Magyar Könyvszemlében 1861-től 1914-ig közzétett éves hírlaplistákból (Bezeczky 2015: 84–88), illetve Kemény György bibliográfiájából (1942) leszárt adatok szolgáltak.

Az Általános Tudósító és a Munkatárs működésének alapelvei és célközönsége

Míg a kiegyezéstől az első világháborút megelőző évig az időszaki kiadványok száma országos szinten 1906-ig szinte fokozatosan növekedett (és 1913-ra sem csökkent *jelentős mértékben*), addig a vidéken megjelenő sajtótermékek aránya 1913-ra a 40 évvel korábbi értéket mutatva esett vissza az országos össztermeléshez képest. Ebben a közel fél évszázados időszakban mindössze 19 évben működött legalább eggyel több sajtótermék vidéken, mint a fővárosban, miközben a vidéki lapok aránya 1883-ban volt a legmagasabb (57,1 %), és a későbbiekben az 1892-es arányt (51,8 %) is csak egy-két évben sikerült megközelíteni. Míg az 1906-os csúcshoz képest az 1913-as lapmennyiség országos szinten egynegyedes, addig vidéki szinten egyharmados esést mutatott. (Ez utóbbi eltérés magyarázata ismeretlen, talán a fővárosi lapok országos lefedettségének erősödése, valamint a postai szolgáltatások fejlődése állhat a háttérben.)

A századfordulós magyarországi időszaki sajtó összetett és egyben zavaros állapotáról könnyen képet kaphatunk, ha fellapozzuk a korábban említett kimutatásokat – igaz, ezek apró tévesztéseket is tartalmaznak. A hírlaplisták 1896-tól a Magyarországon megjelenő idegen nyelvű kiadványokat is külön tartalmazták, de ezek adatait Szinnyeiék³ hol beszámították a részben vagy teljesen magyar nyelvű lapok összlétszámába, hol nem. A tényleges (legalábbis pontosabbnak tűnő) statisztika szerint 1897-ben, 1906-ban és 1912-ben jóval kevesebb, 1898-ban, 1899-ben 1908-ban, 1910-ben és 1913-ban valamivel több magyar nyelvű időszaki kiadvány jelent meg az országban a feltüntetetté. Igaz, ez az eddig ismert tendenciákat számottevően nem borítja fel: 1867 és 1896 között az időszaki kiadványok száma folyamatosan emelkedett, a lapok száma a kezdeti évhez képest megtízszereződött. A milleniumi ünnepek évétől az első világháború kezdetéig az emelkedés üteme felgyorsult, ráadásul 1897–98-ban és 1905–6-ban sokkal több új lap alakult, mint amennyi megszűnt. Az utóbbi mozzanat (hozzáértve az 1907-es év egyedülálló adatát: ebben az évben 223 lappal csökkent az éves laptermés) feltehetően a belpolitikai eseményekkel, az országgyűlési választásokkal kapcsolatos kampánnyal, majd a 30 éve kormányzó Szabadelvű Párt választási vereségével és az ezt követő kormányválsággal magyarázható. A milleniumi megemlékezések pedig vélhetően az emelkedéshez járulhattak hozzá komolyan, de 1896-ban indult el Leopold Gyula Általános Tudósító című könyvanyag hírlaptudósítója is.

Az Általános Tudósító a hirdető azon óhaját aknázza ki, hogy termékeik híre a lehető legtöbb helyre, a lehető legtöbb potenciális vásárlóhoz eljusson. Leopold egyszerre kedvezett a cégek képviselőinek, a lapszerkesztő-

2 A három mintavételi időpontból kettő (1896, 1902–1903) a két könyvanyag elindulásával, egy (1907) pedig a könyvanyagok hálózatába bizonyítottan belépő szerző első itt megjelent szövegeivel magyarázható. A vizsgálatba felvett települések és lapok kiválasztását pedig egyrészt a szerző, Cholnoky László megjelent szövegei, másrészt a két könyvanyag összeérő elosztóhálózatai indokolták.

3 A Vasárnapi Újságban Szinnyei József 1861-től 1894-ig állította össze az országban megjelenő hírlapok és folyóiratok listáját. Az összeállítás 1895-től átkerült a Magyar Könyvszemle hasábjaira. 1896-tól az idegen nyelvű hazai hírlapirodalom listáit is közzétették (Kereszty István), 1899-től pedig külön a folyóiratokat is (Kováts László, 1902-től Horváth Ignác). 1906-ban és 1907-ben Zászló János állította össze a hazai hírlapok listáját. 1908-tól 1911-ig rövidebb, csak a változásokat regisztráló listák jelentek meg, ezeket Kereszty és Horváth állították össze, majd 1912-től 1914-ig Kereszty és dr. Fitos Vilmos.

ségeknek és az olvasóknak is. Kőnyomatos lapjaiba a reklámok mellé szépirodalmat és publicisztikákat tördelt, profilja így alapvetően eltért például az 1907-ban alapított Vasárnapétól, amely klasszikus értelemben vett hírszolgáltatóként működött egészen 1919-ig. Az előfizetési díjat nagyrészt fedezték az adott hirdetések közzététele fejében kapott juttatások, ráadásul az Általános Tudósító lapszámaiban ingyenesen átvehető, neves fővárosi szerzők tollából származó vezércikkek, publicisztikai írások, tárcarovatba tördelhető szépirodalmi szövegek is napvilágot láttak. Egy településen egy évben csak egy lap fizethetett elő Leopold lapjára, így 1902-ben elindult a hasonló elveken működő Munkatárs is. Az Általános Tudósító elindításának tizedik évfordulójára megjelenő illusztris albumban közölt adat szerint 1906-ban 160–170 vidéki lap vette igénybe a két kőnyomatos szolgáltatásait (UK [1907] in Buzinkay & Kókay 2005: 157, Wirágh 2017).

Leopold Gyula kőnyomatosai, azaz szövegelosztó-hálózatai új megvilágításba helyezhetik a századforduló irodalomtörténetének és sajtótörténetének összefüggéseit. Gazdag példatárat szolgáltathatnak a szedői-szerkesztői önkénynek kiszolgáltató instabil szövegfogalomra: az elosztott „alapszöveg” módosítható volt, a szerzői nevet gyakran elhagyták vagy helytelenül írták le, változtattak a címen, a szöveget az adott lap tárcarovatának terjedelmi korlátjai miatt megvághatták, sőt bővíthették stb. Emellett általuk közelebb kerülhetünk a korabeli olvasáskultúra rekonstruálásához is, nem mellesleg pedig megismerhetjük a kőnyomatosokban való permanens részvétel nyújtotta karrierépítési körülményeket, köztük az automatizált utánközlés – kőnyomatosok által szavatolt – működését is. E tanulmány – a felsorolt témák némelyikének érintésével – ezekhez a vizsgálatokhoz kíván alapul szolgálni.

A kőnyomatosokból kiollózható szépirodalmi szöveg megjelentetése fakultatív lehetőségként állt rendelkezésre. Az elosztott szöveg megléte a kőnyomatosra való előfizetés tényét bizonyítja, de e szövegek hiányából nem feltétlenül következik az, hogy az adott periodikának ne lett volna köze Leopold „hírlapjaihoz”. Amennyiben a kistérségi lap szerkesztője helyi érdekeket szem előtt tartva tudta beszerezni a tárcarovatba illő szöveget, nem volt szüksége a Leopold által felkínált tárcára. Két esetben azonban ezek mégis jó szolgálatot tehetek: amikor váratlanul nem állt rendelkezésre szöveg, vagy amikor országos hírű szerzőtől kaptak szöveget. A lapszerkesztő tehát szabadon mérlegelhetett, de akárhogyan is döntött, maga is a tárcaszöveg kettős természetéből fakadó törvényszerűségek mentén határozott.

Míg egy könyvnek nincsenek merev, előre meghatározott határai, terjedelmét a kézirat vagy gépirat mérete szabja meg, az időszaki sajtótermékek esetében a betördeléshez rendelkezésre álló információt a terjedelmi keretekhez kell szabni. A szerkesztői munka ideális esetben válogatás már beérkezett írások között, míg nem ideális helyzetben nehézkes adat- és információhalászat, amelyben a főszerkesztő interperszonális kapcsolatrendszerére is szükség volt. A tárcaszöveg esztétikai kvalitása és terjedelme így egyszerre szolgál fontos kritériumként. A vidéki lapok egy része szívesen közölt helyi szerzőktől származó írást: verset, novellát, tudományos eszme-futtatást, helytörténeti írást, irodalmi felolvasást, úti beszámolót, jelentős eseményről szóló tudósítást. Volt, hogy a vonal alatti rész a főszerkesztő írói ambícióit szolgálta. Számos lap automatikusan betördelte a kőnyomatosból érkező szöveget, több szerkesztő jól láthatóan „szövegínség” esetén nyúlt az Általános Tudósítóhoz vagy a Munkatárshoz, egyesek pedig minden esetben helyet szorítottak a híres szerzőtől származó szövegnek.

Milyen lapok lehettek Leopold üzleti vállalkozásának fő célpontjai? A hírlaplistákban megadott laptípusok közül vélhetően a politikai napi- és hetilapok, illetve a (többnyire vegyes tartalmú) vidéki, hetente, hetente kétszer, illetve kéthetente megjelenő lapok. Az Ország-Világhoz, a Vasárnapi Újsághoz vagy a Tolnai Világlapjához hasonló vegyes tartalmú képes lapból nagyon kevés volt vidéken, az egyházi-iskolai lapok feltehetően nem szorultak rá a hirdetésekre, ráadásul ezek csínján bántak a „világi” szépirodalommal is; a szépirodalmi lapok, amelyek száma vidéken csak a XX. század első éveiben emelkedett öt fölé, Leopold hirdetései nélkül is fenn tudták tartani (szűkös) olvasótáborukat, hasonlóan a humorisztikus lapokhoz, illetve az eleve hirdetésekkel élő hirdetési lapokhoz. A havi megjelenésű folyóiratok és a szaklapok pedig a viszonylag szűk olvasóközönség miatt nem tartoztak a kőnyomatosok fő célpontjai közé – igaz, szépirodalom ezekben is rendszeresen napvilágot látott. Ezekkel szemben a teljesen vagy részlegesen politikai profilú lapok nyitottak lehetek a nagy cégek hirdetéseinek átvételére, de valószínűleg a fővárosból érkező vezércikkeket, publicisztikákat és tárcanovellákat is hozzá tudták igazítani a regionális hír- és információcsokorhoz. Ezek a laptípusok fél évszázadon át a vidéken megjelenő lapok felét tették ki.

A tulajdonképpeni vizsgálatok előtt érdemes kitérni röviden az ország 1896-tól 1918-ig terjedő időszakának periodikák általi lefedettségére is. A monarchiabeli Magyarország utolsó (1910-es) népszámlálási adatai alapján az ország közigazgatási rendszere 63 vármegyéből (és Fiuméből), 439 járásból és mintegy 12 500 településből állt (ez utóbbiakból 112 rendezett tanácsú, 25 tulajdonjogú város volt). A jelzett időszakban legalább egy évig egy magyar nyelvű lap jelent meg a fővárosban és Fiumében, az összes tulajdonjogú városban, vármegyében és vármegyeszékhelyen, 100 rendezett tanácsú városban, a járásszékhelyek több mint felében, valamint 30 vármegye 72 egyéb, kisebb lélekszámú településén. Bár a vármegyék erősen különböztek a településhálózat és a népességi arány tekintetében, a millenniumtól az első világháború végéig az országot és ezen belül ennek egyes régióit egy rendkívül sűrű és szoros laphálózat látta el információval. A továbbiakban amellet érvelek, hogy ez a laphálózat markánsan támaszkodott Leopold Gyula könyvatos elosztóira.

Első mintavétel: 1896 – az Általános Tudósító megindulása

Leopold első könyvatosáról rendkívül kevés információval rendelkezünk. Buzinkay Géza 1993-as sajtótörténetében olvasható róla az első rövid, de lényegre törő híradás, amelynek forrása az 1907-es díszalbum lehetett. Lakatos Éva eredetileg 2000-ben publikálta fontos tanulmányát a könyvatosokról, de ebben nem ejtett külön szót Leopoldról. A könyvatos egy példánya hozzáférhető az Országos Széchényi Könyvtárban, egy másik példánya viszont eltűnt.⁴ Lehet, hogy Voit Krisztina még hozzáfért ehhez a példányhoz, hiszen a könyvatos elindulását 1896. október 24-ére teszi (Voit 2000: 28). Az ismert és viszonylag nagy anyagot tartalmazó internetes adatbázisokból (Arcanum, Hungaricana) az látszik, hogy egy-két vidéki lap az 1898–99-es évektől kezdve tüntette fel a könyvatosot a fejlécben, miközben a fővárosi címjegyzékben is 1899-től szerepel a lap. Feltételezhető, hogy a kezdeti éveket követően a szoros értelemben vett századfordulóra indult be Leopold üzlete. De mit mondanak erről a vidéki lapokban tömegesen terített szövegek?

Szükséges megjegyezni, hogy szövegelosztás 1896 előtt is létezett, az Általános Tudósító pedig csak egy lehetséges útvonalát rajzolhatja ki a szövegáramlásnak. Az első világháború végéig a sorozatos utánkölzések gyakorlata bevett szokás volt, a korabeli periodikákból több helyről is előkereshető szövegek mögött szerzői vagy szerkesztői „gyakorlatok” is állhattak (Bengi 2018). Erre az időszakra a lehető legpragmatikusabb érvennyel jellemző az elméleti irányból a XX. század folyamán jócskán megerősített maxima: publikálása után a szöveg végérvényesen elválik szerzőjétől.

Tizenhárom olyan településről tudunk, amelyben 1896-tól 1913-ig csak egyetlen lap⁵ jelent meg – ezek lesznek első mintavételünk periodikái. A Bács-Topolyai Hírlap, a Csurgó és Vidéke, a Felső-Zemplén, a Galánta és Vidéke, a Hajdúböszörmény és Vidéke, a Kisbér és Vidéke, a Liptó, a Mór és Vidéke, a Muraköz, a Muraszombat és Vidéke, a Somlyóvidéki Hírlap, a Szentgotthárd és a Tokaj-Hegyalja összesen körülbelül 700 lapszámából mintegy 950 szöveg megjelenési dátumát másoltam ki az adatbázisba. Az 1896-tól 1901-ig terjedő, vagyis a Munkatárs megjelenése előtti időszakra rászűrve a szövegtörzset radikálisan szűkíthetem az elosztott szövegeket illetően. Ennek nyomán derülhetett ki, hogy a Galánta és Vidéke 1898-tól vett át írásokat, a Hajdúböszörmény és Vidéke és Leopold kapcsolata 1905 előtt pedig legfeljebb a hirdetések átvételére terjedt ki.⁶

Összesen 125 olyan szöveg ismert, amelyet a 11 lapból a *jelzett időszakban* legalább kettőben (ezeket nevezem elosztott szövegeknek), és 40 olyan szöveg, amely ez idő alatt legalább négy lapban jelent meg (ezeket nevezem tömegesen elosztott szövegeknek). Évenkénti lebontásban így festenek az adatok (lásd az 1. táblázatot).

4 Az 1896-os példány Központi Tudósító címen szerepel a katalógusban, de szerkesztőként Leopold Gyula szerepel az annotációban. 1897-ben megszűnt egy hasonló nevű – többnyire botrányairól híres-hírhedt – lap, amelyet Török István szerkesztett. Az egyetlen hozzáférhető példány 1907. május 13-án lett kiküldve a vidéki megrendelőknek. A lapszám tartalmazta Cholnoky László „Írisz-virág” című novelláját, amely elosztó-hálózatokra vonatkozó kutatásom egyetlen biztos alapját szolgáltatja.

5 A továbbiakban az egyes településeken megjelenő hírlapokon végig a vidéki politikai vagy vegyes tartalmú napi- és hetilapokat értem.

6 A Felső-Zemplén 1899–1901-es, a Liptó 1900–1-es lapszámái hiányoznak.

1. táblázat

Elosztott és tömegesen elosztott szépirodalmi szövegek 11 magyar vidéki lapban 1896 és 1901 között

	Elosztott szövegek	Tömegesen elosztás	Összesen
1896	18	5	23
1897	8	6	14
1898	12	2	14
1899	14	7	21
1900	13	14	27
1901	20	6	26
Összesen	85	40	125

A Leopold-hálózathoz akkor kerülhetünk közelebb, ha az elosztások közül az egy, legfeljebb két héten belüli összehangolt elosztásokat vesszük szemügyre. Ezek 1899-től kezdve váltak szinte általánossá, és 1896-ban még meglehetősen divergens képet mutatnak a szövegmegjelenések. Feltehető, hogy ez év augusztusától már létezhetett az Általános Tudósító, hiszen az év utolsó öt hónapjából három tömegesen elosztott szöveget ismerünk, ráadásul a legutolsó ilyen, Verner László „Átmenetek” című novellája 1905 folyamán a Somlyóvidéki Hírlapban és a Tokaj-Hegyaljában is megjelent.

Az első mintavétel két, a további kutatásokra nézve fontos eredménnyel járt:

1. Az Általános Tudósítóra előfizető lapok – amennyiben nem „élesítették” azokat – archiválhatták a könyvtárosban érkező szövegeket, és mivel a szépirodalmi szövegek (a hirdetésekkel és a vezércikkkel szemben) nem vesztek aktualitásukból, szabadon, az eredeti megjelenési időtől függetlenül közölhetők (ezzel magyarázhatók a sokszor több hónapos eltérések egyazon szöveg különböző lapokban való megjelenései között).
2. A 11 lapban 1896 és 1901 között megjelent szövegek minimum egytizede nem tekinthető egyedi, csak az adott lapban megjelent szövegnek, de ne felejtsük el, hogy ez az arány egy önkényesen kiválasztott, az egész hírlaphálózathoz mérten kis korpusz vizsgálatának megközelítőleges végeredménye.

Második mintavétel: 1902–1903 – a Munkatárs megindulása

A szakirodalom 1902-re teszi Leopold második könyvtárosának megjelenését, de az adatbázisok nyomán csupán annyi erősíthető meg, hogy a lap 1904-ben már létezett (ekkor szerepel először a *Budapesti cím- és lakásjegyzék*ben is, valamint Leopold több budapesti napilapba eljuttatott újévi üzenetében is ebben az évben olvasható először a lap címe). Míg az Általános Tudósító túlélte az első világháborút, a Munkatárs vélhetően nem (az utolsó említést 1917-ből ismerjük). Voít 1902. május 3-ára teszi az indulását (Voit 2000: 434), de nem ismerünk olyan forrást, amely ezt a dátumot megerősíthetné: a Munkatárs egy példánya sem található meg közgyűjteményeinkben.

A mintavétel alapját ezúttal azoknak a településeknek a lapjai jelentik, ahol 1902-ben két hírlap jelent meg, és megjelenésük legalább az első világháborúig kitartott. Cegléd, Nagykároly, Pápa, Rozsnyó és Szekszárd mellett Déva azért lehet érdekes példa, mert ez az egyetlen olyan település, ahol az 1902-ben megjelenő két lap közül az újabb ebben az évben alakult, és legalább egy évtizeden át megjelent.⁷

Pápán 1902-ben az 1874-ben alapított Pápai Lapok, illetve az 1891-ben indult Pápai Közlöny jelent meg. Az előbbi lap több, tömegesen elosztott szöveget is tartalmazott, míg a Pápai Közlönyben hasonlóak nem fedezhetők fel (külön érdekesség, hogy ez a lap rendszeresen elhagyta a szerzői nevet a tárcanovellák mögül). A mutatószámokkal

⁷ Két hírlap létezett 1902-ben Gyulafehérváron és Hatvanban is, de az előző településen megjelenő Közművelődés erőteljesen irodalmi profilú heti közlöny volt, míg a hatvani lapok rendkívül hiányosan férhetők hozzá az Országos Széchényi Könyvtárban – a négy lap átnézésétől ezért eltekintettem.

már 1903-ban, de ténylegesen a következő évben elinduló Pápai Hírlap lett a második könyvművelő előfizetője. Így a két pápai lap szövegeinek nyomom követésével tulajdonképpen a két könyvművelőben közölt szövegek külön sorai is naplózhatók. Palásthy Marcell „Egy hadnagy meg egy piktor”, illetve Nemeskéri Kiss József „Eltévedt szív” című darabjai például a régebbi pápai lapban, Zöldi Márton „Csotos Péter” és Kövér Ilma „Örök talány” című írásai az újabban jelentek meg, miközben mind a négy elbeszélés megjelent a Muraszombat és Vidékében, Muraszombat egyetlen hírlapjában. Ez azt bizonyíthatja, hogy egy lap (speciális esetben, azaz ha egyedüli hírelőadója volt az adott településnek) akár mindkét könyvművelőre előfizethető: így egy héten két, egy hónapban nyolc tárcanovellát zsebelhetett be, és mivel a Muraszombat és Vidéke vasárnaponként jelent meg, bőven mérlegelhetett, hogy melyiket közölje.

Cegléd legkorábbi hírlapja az 1883-ban alapított Cegléd volt, a helyi konkurencia 1891-ben indult el Cegléd és Vidéke (1899-től Ceglédi Újság) címen – újabb lapok először 1905-ben indultak a településen. Elosztott vagy tömegesen elosztott szöveget egyik lapban sem találtam 1902 és 1904 között.

Nagykárolyban 1905-ig (két, egyaránt egy-egy évben megjelenő rövid életű lapot leszámítva) az 1875-ben alapított Szatmármegyei Közlöny és az 1884-ben induló Nagykaroly és Vidéke jelent meg heti rendszerességgel. A régebbi lapból több, tömegesen elosztott szöveg is visszakereshető, ráadásul ezek legtöbbször a Pápai Lapokban is megjelent. A Nagykaroly és Vidéke 1902–3-ban, illetve az új lap, a Szatmármegye első évében, 1905-ben egy szöveget sem vett át.

Rozsnyón az olvasók 1878-tól csak a Rozsnyói Híradóból, 1898-tól a Sajó Vidékből is tájékozódhattak a helyi eseményekről. A településen a világháború végéig csak ez a két lap működött. Feltehetően mindkét lap előfizetett Leopold elosztóra, de csak viszonylag kevés szöveget vettek át belőlük. Mindenesetre a Rozsnyói Híradó a Pápai Lapokban, a Sajó Vidék pedig a Pápai Hírlapban elosztott szöveg megjelenésekkel mutat szoros párhuzamot.

Mivel a nagy múltú, még 1881-ben indított Szekszárd Vidéke (1900-tól Szekszárd és Vidéke) 1902-ben már nem jelent meg, a Munkatárs elindulásának évében Szekszárdon is két lap létezett: a Tolnamegyei Közlöny (1873-tól) és a Tolnavármegye (1891-től). A lapokban elő-előfordultak az Általános Tudósító és a Munkatárs szerzőinek szövegei, de sem 1902-ben, sem 1903-ban nem jelentek meg bennük elosztott szövegek.

Déván 1902-ben a Déva és Vidéke (1893) és az újonnan alapított Hunyadvármegye szolgált a tömegtájékoztatás alapjául. Viszonylag sok elosztott szöveg jelent meg bennük az elkövetkezendő években, de ezek nem mutatnak hasonló keresztmetszetet a pápai lapokból hozzáférhető írásokkal.

Míg előzetesen azt feltételeztem, hogy a két lappal rendelkező településeken 1902-től az elosztásból addig kimaradó lap – azonnal élve a páratlan lehetőséggel – rögtön előfizetett a Munkatársra, és az ebben terített szépirodalmat is rendszeresen közölte, a hat minta nem támasztja alá ezt a hipotézist. Mivel az adatok számát elégtelennek vettem, a meglévő megjelenési sorokhoz hozzáillesztettem két-két esztergomi (Esztergomi Lapok, Szabadság), hajdúszoboszlói (Független Hajdúság, Szoboszló és Vidéke) és sepsiszentgyörgyi (Független Székelység, Székely Nemzet/Székely Nép) lap hasonló sorait.⁸ A mintázatok nem mutattak látványos egyezést. Olyannyira nem, hogy a korábbi példa sem bizonyulhat már megvilágító erejűnek. Míg az „Egy hadnagy meg egy piktor” (Palásthy) 1903 folyamán jelent meg az Esztergomi Lapokban, a Székely Nemzetben és a Pápai Lapokban, a „Csotos Péter” (Zöldi) egy évvel később a Pápai Hírlapban jelent meg (a másik két lap mellett). Igaz, a séma nem mutat következetlenséget, amennyiben azt feltételezzük, hogy az Esztergomi Lapok és a Székely Nemzet által járatott könyvművelőre 1903-ban a Pápai Lapok, 1904-ben már a Pápai Hírlap fizetett elő.

Egy további próbaként az összes ismert, 1903-ban az eddig vizsgált lapokban megjelenő (illetve tömegesen elosztott) szöveget megpróbáltam visszavezetni az eredeti elosztás időpontjához, azt vizsgálva, kibukik-e olyan írás, amely rövid időtávon belül két különböző újságban is megjelent (bizonyítva az adott héten az Általános Tudósítóból, egyúttal a Munkatársból érkező elbeszélések több helyen való megjelenését). Egy „gyanús” szövegpárt sikerült találnom: Kövér Ilma „A bolond”, illetve Nemeskéri Kiss József „Ősz és tavasz” című szövege vélhetően az 1903. november 9-ével kezdődő héten megjelenő könyvművelőkől került el a vidéki lapszerkesztőségekhez: az előbbi szöveg Esztergomban a Szabadságban (és kevés helyen), az utóbbi viszont az Esztergomi Lapokban

⁸ A jelzett lapokban 1907-től több Cholnoky László-elbeszélés is megjelent, ebből következtettem arra, hogy az elosztóhálózatok ezek segítségével visszavezetve látványos(abb)an szétszálazhatók.

(és sok más helyen) jelent meg egy-két héten belül. Hasonló példákat minden bizonnyal csak jelentős adatgazdagítás esetén nyerhetünk ki a megjelenési sorokból.

Az egy településen megjelent lapokban publikált szövegek összehasonlítása ugyanakkor egy nem várt tanulsággal járt: bizonyos szövegek több elosztó nyomán a vártnál több helyen is megjelentek. Amennyiben feltételezzük, hogy a lapok betartották a szabályokat, azaz csak az általuk előfizetett elosztóból emelték át a szöveget, akkor lehetséges, hogy Leopold néhány alkalommal nem tudott új szöveget küldeni vidékre, hanem egy már elosztott írást tördeltetett be a könyomatos elosztó friss példányába.

Harmadik mintavétel: 1907 – Cholnoky László az elosztókban

Mivel az Általános Tudósító egyetlen hozzáférhető példányában szerepel Cholnoky László „Írisz-virág” című szövege, ugyanakkor ismeretes az ezt, valamint a két hasonló, vélhetően szintén Leopold által terített szöveget közlő lapok listája, az 1907-ben tömegesen elosztott szövegek vizsgálata vezethet közelebb a két elosztóhálózat feltérképezéséhez (lásd a 2. táblázatot). (Az „Írisz-virág”-hoz hasonlóan sem az „Éjszaka”, sem a „Hópelyhek” más lapban való közlése nem ismert.)

Összesen 52 olyan lapról tudunk, amely Cholnoky legalább egy, 1907-ben tömegesen elosztott szövegét még ebben az évben lehozta, de csak tíz lapban jelent meg mind a három elbeszélés. Mivel az „Írisz-virág” bizonyíthatóan az Általános Tudósítóból került el a vidéki lapokhoz, ez a tíz vidéki hírlap feltehetően erre az elosztóra fizetett elő. A Gyöngyös, Körmend, Szentes és Zenta hírlapjaiban publikált szövegek segítségével megpróbáltam elkülöníteni a két elosztóhálózatot (a Bács-Topolyai Hírlap és a Zaránd mindkét elosztóra előfizethetett, a szentendrei és a szilágysomlyói lapok 1907-es évfolyama nem lelhető fel közgyűjteményeinkben, míg a székesfehérvári lapok részletes vizsgálatától eltekintettem). Bizonyos anomáliákat vetített elő az, hogy – az elosztás szabályait látszólag megszegve – a nagykárolyi Iparosok Lapja és a Szatmármegyei Közlöny is átvette az Általános Tudósító Cholnoky-szövegeit. Az említett vizsgálat végül felemás eredményekkel zárult: a fenti négy település mindegyikében találtam olyan hírlapokat, amelyek szövegközlései szoros egyezést mutattak, de míg az Általános Tudósító több, Cholnokyéhoz hasonlóan tömegesen elosztott szövegét sikerült meghatározni, addig a Munkatárs jóval szerényebb hálózatában keringő elbeszélések több, az Általános Tudósítóhoz kapcsolható hírlapban tűntek fel. Mindez három okból következhetett be. Vagy több lap is áthágta az elosztás szabályait, vagy Leopold – maga is egyfajta szövegínséggel küszködve – egyazon szöveget mindkét könyomatosában közölte, vagy az adott szöveg nem Leopold hálózataiból érkezett.

Cholnokytól az „Éjszaka” 35, az „Írisz-virág” 19, a „Hópelyhek” 29 lapban jelent meg 1907 folyamán. Néhány további szövegét viszont csak egy-két vidéki lapban fedezhetjük fel. Ezeket terítette volna a Munkatárs segítségével? A következő hat településen jelentek meg azok a lapok, amelyek a ritkábban előforduló Cholnoky-szövegeket tartalmazzák: Balassagyarmat, Esztergom, Mezőkövesd, Szatmárnémeti, Zenta és Zólyom. Bizonyos elkülönülések már a korábbi vizsgálatok ismeretében megállapíthatók, hiszen az Esztergomi Lapok és a zentai Összetartás az Általános Tudósítóval állhatott kapcsolatban (míg a Szabadság és a Zentai Függetlenség a Munkatárssal).

Szatmárnémetiben hét hírlap működött 1907-ben. A Heti Szemlében, a Magyar Földművelőben, a Szatmárban és a Szatmárnémetiben nem találtam nyomát elosztott szövegnek, viszont a Szamos főleg a Munkatárshoz, a Szatmárvármegye főleg az Általános Tudósítóhoz kapcsolódó elbeszéléseket publikálta. Zavarba ejtő módon a Szatmár és Vidéke korábbi (1906-os) elosztott szövegeket közölt újra, ugyanakkor lehozta azt „A halvány Misó” című írást, amely egy másik helyi lapban is megjelent. Vagy illegális átvételről, vagy nem a Leopold-hálózatokból érkező szövegről lehet szó. Egy korábbi anomália itt is előkerült: Géczy István „Leánylélek” című elbeszélése a Szamosban és a Szatmárvármegyében is napvilágot látott: ez esetben is felmerül, hogy a szöveg nem Leopoldtól érkezett, vagy esetleg mindkét elosztója terítette vidéken.

Mezőkövesden egy szóba jövő hírlap jelent meg 1897-től 1924-ig, a Mezőkövesd és Vidéke, amely akár mindkét elosztóra is előfizethetett. Balassagyarmat két 1907-es lapjából a Nógrádi Hírlapban nem találtam elosztott szöveget, ellenben az ebben az évben indult Nógrádvármegye láthatóan élt az automatikus szövegelosztás lehetőségeivel. Az elosztók Szatmárnémetiéhez hasonló elkülönülését egyedül a zólyomi lapokban sikerült tetten érni: a Zólyomvármegyei Hírlap az Általános Tudósító, a Zólyom és Vidéke a Munkatárs hálózatához kapcsolódhatott.

2. táblázat

Cholnoky László első három, Leopold Gyulának elküldött elbeszélésének vidéki megjelenési helyei (a második oszlopban olvasható szám az 1907-ben az adott településen megjelenő politikai napi- és hetilapok, illetve vegyes tartalmú lapok számát jelöli)

Lap címe	Megjelenés helye	Éjszaka	Írisz-virág	Hópelyhek
Felső-Zemplén	Nagy Mihály (1)	1907		
Magyar Tenger	Siófok (4)	1907		
Székesfehérvár és Vidéke	Székesfehérvár (9)	1907	1907	1907
Szabadság	Nagyvárad (8)	1907	1907	1907
Székelykeresztúr	Székelykeresztúr (1)	1907		
Zaránd	Brád (1)	1907	1907	1907
Bács-Topolyai Hírlap	Topolya (1)	1907	1907	1907
Buziásfürdői Közlöny	Buziásfürdő (1)	1907		
Csongrádi Újság	Csongrád (3)	1907		1907
Felső-Torontál	Nagyszentmiklós (1)	1907		
Kisbér és Vidéke	Kisbér (1)	1907	1907	
Mezőkövesd és Vidéke	Mezőkövesd (1)	1907		1907
Rábavidék	Körmend (2)	1907	1907	1907
Sümeg és Vidéke	Sümeg (1)	1907		1907
Szentendre és Vidéke Hírlapja	Szentendre (2)	1907	1907	1907
Szentes és Vidéke	Szentes (4)	1907	1907	1907
Tapolcai Lapok	Tapolca (1)	1907		
Szilágy-Somlyó	Szilágysomlyó (2)	1907	1907	1907
Gyöngyösi Újság	Gyöngyös (5)	1907	1907	1907
Kisvárdai Lapok	Kisvárd (2)	1907	1907	
Kővárvidék	Nagysomkút (2)	1907	1907	
Visó és Vidéke	Felsővisó (3)	1907		
Salgótarjáni Lapok	Salgótarján (2)	1907		
Csallóközi Lapok	Dunaszerdahely (1)	1907		1907
Összetartás	Zenta (4)	1907	1907	1907
Kemenesvidék	Celldömök (2)	1907		
Somlyóvidéki Hírlap	Devecser (1)	1907		
Mindszenti Lap	Mindszent (1)	1907		
Lippai Újság	Lippa (2)	1907	1907	
Alsólendvai Híradó	Alsólendva (1)	1907		
Esztergomi Lapok	Esztergom (5)	1907	1907	
Bars	Léva (2)	1907		
Pápai Hírlap	Pápa (4)	1907		
Zalai Közlöny	Nagykanizsa (3)	1907		
Kis Magyar Alföld	Érsekújvár (2)	1907		1907
Tata-Tóvárosi Híradó	Tata (2)		1907	
Barcs és Vidéke	Barcs (1)		1907	1907
Gyergyó	Gyergyószentmiklós (2)		1907	
Iparosok Lapja	Nagykároly (5)		1907	
Brassói Lapok	Brassó (4)			1907
Bajai Közlöny	Baja (5)			1907
Csákova és Vidéke	Csák (1)			1907
Jászapáti és Vidéke	Jászapáti (1)			1907
Karcagi Hírlap	Karcag (4)			1907
Közérdek	Hátszeg (1)			1907
Monorkerületi Lapok	Monor (1)			1907
Szatmármegyei Közlöny	Nagykároly (5)			1907
Székely Nép	Sepsiszentgyörgy (2)			1907
Abaúj-Kassai Közlöny	Kassa (7)			1907
Aradi Újság	Arad (9)			1907
Békésmegyei Függetlenség	Békéscsaba (5)			1907
Szalontai Lapok	Nagyszalonta (1)			1907

Az esztergomi, szatmárnémeti, zentai és zólyomi lappárok (illetve az ezekben közölt Cholnoky-elbeszélések) segítségével a korábbinál látványosabban sikerült elkülöníteni két lehetséges elosztóhálózatot. Az egy-egy elosztóhálózathoz kapcsolható négy-négy hírlapban 1907 folyamán többször előforduló szövegek a többi, korábban vizsgált lap szöveg megjelenéseivel az esetek mintegy felében (körülbelül 40–50 elbeszélés tekintetében) szoros egyezést mutatnak. Továbbá az átnézett négy zentai és nagyváradi, valamint három nagyváradi lap szöveg sorainak segítségével néhány elbeszélés kivehető a Leopold-hálózatok által elosztott korpuszból: feltételezhető, hogy a Nagyváradon három lapban is megjelenő „Niobé” (Kabos Ede), „A koffer” (Bródy Sándor) és „A királyné” (Lux Terka) című írások nem vagy nem csak az Általános Tudósító vagy a Munkatárs hálózatainak segítségével cirkuláltak az 1907-ben megjelenő lapokban.

Összességében a két szövegügynökség 1907-es tevékenységéhez csak Cholnoky „indikátorszövegei” segítségével sikerült közelebb kerülni. Mindezek nyomán kijelenthető, hogy Leopold Gyula 1907-ben legalább 60 hírlappal kapcsolatban állt, és bár a vizsgálatok nyomán további tíz-tíz szöveget biztonsággal használhatunk indikátorként a két hálózat feltérképezéséhez, a szűkebb fókusz elnyerése túlmutatna e tanulmány keretein. Mivel Cholnoky elosztott és tömegesen elosztott szövegei az 1907 és 1912 közötti időszak vidéki hírlapjaiban bukkantak fel, erre a hat éves periódusra 130 település mintegy 170 periodikája hozható kapcsolatba az Általános Tudósítóval és a Munkatárssal. Igaz, a fenti számok torzító adatok: nem minden Leopolddal leszerződő lap élt az automatikus szövegközlés lehetőségével, de az írásokat átvevő lapok jelentős többségében nem találni szöveget Cholnokytól. 1907-ben mintegy 250 vidéki településen körülbelül 550 politikai vagy vegyes tartalmú napi-, heti- vagy kéthetilap jelent meg. Az *Újság-katalógus*ban közölt adat alapján ezek egyharmada kapcsolatban állt Leopolddal. Eszerint minden harmadik lap határozott úgy, hogy legalább egy Cholnoky László-szöveget leközi az évben.

Szövegátdorlás és instabilitás: néhány szó a hálózatok rendszerhibáiról

Az Általános Tudósító és a Munkatárs hálózatainak feltérképezéséhez évenként több „indikátorszöveg” kijelölésére van szükség, de míg ehhez 1907-től kezdődően Cholnoky elbeszélései talán jó alapot szolgálhatnak, addig az 1896 és 1906 közötti időszakra vonatkozóan nehézkes adatbányászatnak, több lap évfolyamainak, illetve az ezekben megjelenő írások fentihez hasonló összetevéseinek kell megelőznie mindezt. Noha az Általános Tudósító „monopolhelyzetű” első éveit tekintve az elbeszélések tömeges elosztása talán könnyebben nyomon követhető (bár nem tisztázott, hogy egyéb szövegelosztó-hálózatok mennyiben ronthatnak ezeken a mintázatokon), 1902-től, a Munkatárs belépésével a vizsgálatoknak extra nehézségekkel kell szembenézniük. Az átnézett lapok szövegsorai nyomán megkockáztatható, hogy a második elosztóhálózatba való *azonnali* belépés (illetve az ezzel legitimált automatikus szövegközlés) esélyével nem éltek a lapok, és ezek is (legalábbis az első években) inkább a reklámok közzétételéből fakadó előnyöket aknázták ki a szépirodalom rendszeres közlésének lehetősége helyett. A lapszerkesztőségek mindazonáltal könnyedén mérlegelhettek: az elosztókkal való kapcsolat, vagy – ha úgy tetszik – a Leopolddal között szerződés záloga a hirdetések és a reklámok átvételében állt, a szépirodalmi írások betördelése fakultatív lehetőségként állt rendelkezésükre. Így az adott szerkesztő könnyedén helyet adhatott helyi szerzőknek, sőt egyéni megállapodások keretében kapcsolatban állhatott fővárosi lapokkal és/vagy neves szerzőkkel, közölhette például a „Mikszáth-almanach” a szerkesztőtől, Mikszáth Kálmántól származó, sok esetben önálló elbeszélésként felfogható előszavát vagy egyes mutatványszövegeit, a régió más lapjában megjelent érdekes tárcát vagy más elosztóhálózatok által „terített” szövegeket is. Mivel nagyon kevés olyan lappal találkoztam, amely a Leopolddal való együttműködés ellenére egy-egy évfolyamában csakis „saját” szöveget jelentetett meg, az Általános Tudósító és a Munkatárs által felkínált szövegek minden pillanatban sajátos „menekülő útvonalat” jelenthettek, ha nem állt készen friss szöveg az előkészítendő új lapszám tárcarovatába. Az elosztó nyomán megszerzett szöveget a vidéki lapok az elosztást követően is megjelentethették, de további tisztázásra vár, hogy az egyes településeken mennyiben voltak megszokottak az elosztóhálózatok lapok közötti cseréi, továbbá az elosztásban résztvevő, illetve az elosztásból kimaradó lapok megállapodáson alapuló vagy „külön utas” szövegátvételei.

Eközben Leopold könyvmatóságairól azt sikerült kideríteni, hogy működésükben tulajdonképpen a hírlapot imitálták. Megkockáztatható, hogy a népes szerzőgárda⁹ nem tudott minden alkalommal új szöveget előállítani, így egyes elbeszélések többször, mind a két elosztó útján elkerülhettek a vidéki lapokhoz. Az ezzel szemben bizonyos, hogy a Leopoldnak dolgozó szerzők kijátszhatták a tartalom eredetiségéért felelős instanciát, hiszen Cholnoky egy-egy szövegének több variánsát is terítette a könyvmatóságok segítségével 1907-et követően.

A Nógrád vármegye 1907. április 25-ei lapszámában a balassagyarmatiak Zöldi Márton „Feltételes bátorság” című elbeszélést olvashatták a következő megjegyzéssel: „A Munkatárs című könyvmatósóból, tehát Zöldi Márton engedélyével vettük át ezt a kedves apróságot. A neves író munkái között is megjelent ez, de azt hisszük, hogy sok előfizetők nem ismeri.” Zavarba ejtő viszonyokkal szembesülhetünk, hiszen a megjegyzés ismeretében nem egyértelmű, milyen jogi viszonyban is álltak egymással a szerzők és elosztók. Amennyiben a szerző engedélyére volt szükség a Munkatársban megjelent szöveg legális utánközléséhez, a szövegek tulajdonjoga korábban feltehetően nem szállhatott át Leopoldra. Ebből viszont az következik, hogy a vidéki lapszerkesztőségek és országos hirdetőik közötti méltányos („fair”) viszony (nevezetesen a hirdetések átvételéért cserébe kifizetett pénz, amely bizarr módon az előfizetés díjának „ellenértéke” volt, de az előfizetést felkínáló jogalany részéről!) a szerzőkkel kapcsolatban is érvényes volt. Leopold felkínálta az adott szöveg országos terjesztésének lehetőségét, de szabad kezét adott a szerzőnek abban, hogy az utánközlések (az utánközlések utánközlései) felett kontrollt gyakorolhasson.

A legismertebb szerző, aki belépett, majd rendszeresen publikált Leopold hálózataiban, Kosztolányi Dezső volt (az 1910-es évek elejétől). További neves szerzők (Krúdy, Mikszáth, Csáth stb.) egy-egy tömegesen terített szöveggel tűntek fel a vidéki lapokban, míg a gyakran jelentkező írók többsége az azóta eltelt évszázadban szinte teljesen kihullott a kánonból és a köztudatból. Pedig a nőírók (Lux Terka, Dánielné Lengyel Laura, Haraszthy Szederkényi Anna) mellett számtalan olyan szerző lépett kapcsolatba Leopolddal (például Bársony István, Csizsák Károly, Kóbor Tamás, Korda Sándor, Révész Béla, Szekula Jenő, Zsoldos László), akinek írásai a kor számos lapjában feltűntek. A századforduló ismert fórumaitól vagy lapjaitól különböző okok miatt távol maradó szerzők karrierépítésében fontos állomást jelenthettek a könyvmatóságokra „épülő” szövegügynökségek, hiszen ezek segítségével nevüket időben megismerhették a majdani kötetek potenciális olvasói és vásárlói.

A vidéki lapokhoz *automatikus*an eljutó, de a szerzők és szerkesztők által szabadon módosítható tárcanovella *instabilitásából* fakadó kényelmetlen szituációkhoz, másrészt a szerzői autoritásától megfosztott szöveg „szabad” létmódjához következzen zárásként egy 1906-os történet. Szomaházy István (1864–1927) „–k. (Nyilatkozat)” címen publikált rövid szöveget A Polgár 1906. szeptember 26-ai lapszámában, amelyben egyik írásának jogosulatlan újraközlésének tényén fanyalgott. Mint írja, ahhoz már hozzászólt, hogy egy-egy tárcáját számos vidéki lap kiollózza, főleg, hogy egy ügyvéd rendszeresen követi ezeket az újraközléseket, sőt a szerkesztőségekből ki is sajtolja utólag a közlés díját. A publicisztika apropóját egy „ravasz” újraközlés adta: egy vidéki lap egy –k. betűjeles szerző neve alatt hozta le Szomaházy egy olyan írását, amelyet korábbi (eredeti) címén egy kötetébe is felvett már.

Mivel Szomaházy egyes szövegei már a 19. század utolsó éveiben tömegesen jelentek meg vidéken, megkockáztatható, hogy a kiollózásként emlegetett művelet éppenséggel nem érthette meglepetésként a szerzőt, főleg, ha ezek az utánközlések Leopold hálózatai útján valósultak meg. Beszédes, hogy a Szomaházy által kiollózással gyanúsított lapok ilyen néven nem léteztek. Kishargittai Közlöny, Mezőföldi Hírnök, Kiszécsényi Híradó, Bozsóki Őrszem, Mátrai Friss Újság című lapokról nincs tudomásunk, ahogyan feltehetően Szalai Emil ügyvéd személye is kitaláció. Ez utóbbit a publicisztika másik felében közölt tényállás is megerősíti.

Szomaházy arról értesült, hogy a Balatonvidék (valóban létező keszthelyi hetilap) ismeretlen szerzője saját betűjellel és új címmel látta el az ő korábbi szövegét. Ennek a „tréfás trükknek” pedig feltehetően dr. Szalai sem tud utánamenni.¹⁰

9 Az 1907-es *Újság-katalógus* szerint így festett (1906-ban) az Általános Tudósító és a Munkatárs – mai szóval – tartalomgyártásért felelős „szerkesztősége”: Leopold Gyula – Erdősi Dezső – Béni Vilmos, Csergő Hugó, Damant Leó, Dukasz Mór, Fáy Nándor, Fehér Jenő, Földes Géza, Gaál A. István, Guthi Soma dr., Hevesi József, Heltai Jenő, Halász Zsigmond, Katona Béla, Illés István, nemeskéri Kiss József, Kereszty István, Kónyai Elemér, Kövér Ilma, Lenkei Zsigmond, Makay Béla, Nagy Béla, Pakots József, Palásthy Marcell, Pásztor Árpád, Pogány Béla, Polgár Géza, Révész Béla, Sas Ede, Somogyi Péter, Szávay Gyula, Szekula Jenő, Szomaházy István, Szilágyi Géza dr., Szundy Károly, Varsányi Gyula, Zöldi Márton.

Az említett tárcsa „A Nyárfa utcai bank” címen jelent meg a Pesti Naplóban 1900-ban, ugyanilyen címen bekerült Szomaházy *Költöző nimfák* című kötetébe (1905), majd napvilágot látott a Tolnai Világlapjában 1907-ben, egy évvel az írás plagizálását követően. Szomaházy viszont téved abban, hogy „A vezérigazgató” című variáns a plagizátor leleménye lenne, hiszen a történet ilyen címen több vidéki lapban is megjelent 1905 végén!¹¹ Szomaházy tehát jóhiszeműen „elfeledkezett” arról a tényről, hogy maga járult hozzá a címvariáns terítéséhez (ahogyan a Leopolddal való együttműködésről is mélyen hallgatott írása első felében), vagy egy ismeretlen kéz már a titokzatos –k. előtt plagizálta (és terítette) a szöveget. Mivel a *Költöző nimfák* 1905 májusának végén jelent meg, az sem kizárt, hogy maga Szomaházy gondolta úgy, hogy a kötet kontextusából kiemelhető szöveget más címen „kiollózható szöveggé” teszi nyilvánossá (azaz adja el egy szövegügynökségnek). Mivel „A vezérigazgató” megjelent névtelenül és Sz. I. betűjellel is (amely utóbbit lehet, hogy az olvasó nem tudta rögtön feloldani) az „anomáliát” nem is az eredeti szerzői autoritás *törlése*, hanem *kicserélése* okozhatta: ahogy Szomaházy fogalmazott, a „k” betű „abszolúte nem fordul elő” a nevében (Szomaházy 1906: 7).

Nem tudható, mik lehettek az álneves tárcsairó motivációi (az egy tárcsa fejében kapott juttatás legalábbis nem tűnik túlságosan meggyőző érvnek), de hamisítása egyértelműen az elosztóhálózatok eredendő rendszerhibái közé sorolható. Noha a számtalan illegális utánközlés közül ez kirívó módon lelepleződött, vélhetően kevesen lehettek a Szomaházy „informátorához” hasonló egyének, akik beazonosították a hamisítást, sőt erre a szerző figyelmét is felhívták. A fenti példa csak megerősíti azt, hogy a tárcaszövegek átvételének bejártatott és legális módozatain túl a vidéki lapszerkesztőségek számtalan más módon kitölthették a vonal alatti teret: a Balatonvidék és a Nógrádvármegye példái ilyen extrém eljárásoknak tekinthetők (noha az előbbi esetben a szerkesztőség legfeljebb jóhiszeműséggel vádolható).

A Balatonvidék plagizátorának története ezzel nem ért véget. A keszthelyi lap érthetően agyonhallgatta az incidenst, de a korabeli viszonyokat tovább árnyalandozó, kommentár nélkül érdemes idézni a nagykanizsai Zala 1906. szeptember 27-ei lapszámában olvasható rövid hírt:

Leleplezett – K. úr a Keszthelyen megjelenő „Balatonvidék” munkatársa. Ezt a K. urat csúnya plágiumon érték. Az ismeretlen személyiségű író [sic!] „Nyárfa-utcai bank” címmel tárcát közölt a Balatonvidékben és szerzőségét a tárcsa alján K. betűvel jelezte, amivel nyilatkozatra készítette Szomaházy Istvánt, a jeles író. Szomaházy ma azt vitatja, hogy annak a tárcának eredetileg [sic!] „A vezérigazgató” volt a címe, szerzője pedig Szomaházy István, kinek nevében annyi betű van, hogy éppen a K. csak véletlenül hiányzik belőle. Nem történt egyéb, minthogy K. úr elcsaklizta a Szomaházy tárcáját, amiért ha az író valahogy meg nem engeszteli, többet fog fizetni, mint mennyivel egész irodalmi dicsősége felér (Zala 1906: 2–3).

Lehetséges, hogy a digitális sajtóarchívumok és egyéb adatbázisok jövőbeni bővülésével további hasonló, esetleg kanonikus szerzőkhöz fűződő hírek válnak ismertté, de a századfordulós sajtóközeg évtizedekig elhanyagolt kutatásából fakadó deficit lassú „orvoslásáig” csak a fenti, véletlenszerűen felbukkanó hírmorzsák bővíthetik ismereteinket. A sajtóban publikált irodalom közlési sajátosságainak, közülük például az utánközlés gyakorlatának részletes feltárása vélhetően jelentősen befolyásolja majd a képet, amelyet ma a XX. század eleji modern irodalomról alkotunk.

Leopold Gyula szövegelosztó-hálózatainak vizsgálata is további folytatásra vár. Noha e tanulmány mintavételei megfontolandó tanulságokkal járhattak, az nyilvánvaló, hogy több szerzőt (valamint több lap több évfolyamát) magában foglaló részletes adatelemzésre van szükség ahhoz, hogy a Cholnokynál vizsgált problémák, illetve az erre adott válaszok megerősítésre vagy cáfolatra leljenek. A kutatás jelenleg talán legérdekesebb konklúziójának

10 A Balatonvidék kapcsolatban állhatott az Általános Tudósítóval, de viszonylag ritkán vett át szövegeket az elosztótól. 1907-ben például –y –r betűjellel közölte Cholnoky Viktor „Neuraszténia” című, tömegesen elosztott publikációját. A másik helyi lap, a Keszthelyi Hírlap a reklámokat ítélve (a lapszámok felét általában ezek tették ki) szintén szerződhetett Leopolddal, de az 1910-es évekig egyáltalán nem, és csak azután is ritkán vett át könyvomatósából szépirodalmi szövegeket. A tárcában szorosan helyi érdekű (Keszthellyel és a Balatonnal foglalkozó) szövegek olvashatók.

11 Az ismert megjelenések a következők: Pápai Hírlap és Székely Nemzet (1905. november 4.), Esztergomi Lapok (név nélkül), Kisbér és Vidéke, Kővárvidék és Mohács és Vidéke (1905. november 5.), Szatmármegyei Közlöny (1905. november 7.), Kun-Majsa (két részben, 1905. november 12. és 19.), Bács-Topolyai Hírlap (1905. december 10.), Érsekújvár és Vidéke (1909. szeptember 5.)

az tekinthető, hogy a századfordulós vidéki lapok az ismertnél jóval komolyabban voltak rászorulva a szöveg-elosztásra, amely lehetőséggel látszólag gyakorta éltek is. A szövegelosztásba – akár rövid időre, egy-két szöveg erejéig – „betársuló” A-kategóriás szerzők jelenlétéből pedig arra következtethetünk, hogy Leopold a korban igencsak vonzó karrierépítési lehetőséget nyújtott az írásból, irodalomból, fikcióképzésből élő figurák számára.

Irodalom

Bengi László (2018): A filológiai tudás mint határtapasztalat. Kosztolányi Dezső publikálási gyakorlatáról. *Studia Litteraria*, 57. évf. 1–2. sz. 42–51. o.

Bezeczy Gábor (2015): Az időszaki sajtó mint a szépirodalom közege a magyar századfordulón. In: Neumer Katalin (szerk.): *Médiák és váltások*. Budapest: MTA BTK FI & Gondolat Kiadó.

Buzinkay Géza & Kóka György (2005): *A magyar sajtó története I.* Budapest: Ráció Kiadó.

Hansági Ágnes (2014): *Tárca – regény – nyilvánosság. Jókai Mór és a magyar tárcaregény kezdetei*. Budapest: Ráció Kiadó.

Kemény György (1942): *Magyarország időszaki sajtója 1911-től 1920-ig*. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára.

Lakatos Éva (2004): Sajtószolgák: a nyomatosok. In: Uő.: *Sikersajtó a századfordulón. Sajtótörténeti megközelítések*. Budapest: Balassi Kiadó (a tanulmány eredetileg a *Magyar Könyvszemle* 2000/4. számában jelent meg).

Szomaházy István (1906): –k. (Nyilatkozat). *A Polgár*, 2. évf. szept. 26. 6–7. o.

UK (1907) *Újság-katalógus. Tízéves fennállása alkalmából kiadja az Általános Tudósító hirdetési osztálya. Tulajdonos Leopold Gyula*. Budapest: Globus Könyvnyomda.

Voit Krisztina (2000): *A budapesti sajtó adattára 1873–1950*. Budapest: Argumentum Kiadó.

Wirágh András (2017): Tárcanovellák és elosztóhálózataik a századfordulón. Cholnoky László publikálási praxisa, 4. *Híd*, 81. évf. 6. sz. 38–45.

Abstract in English

Meshlike Hungarian literature at the fin-de-siècle. Wandering in the labyrinth of rural publications

The lithographs (practically printed news suppliers or news-agencies) *Általános Tudósító* (General Reporter) and *Munkatárs* (Colleague), founded by Gyula Leopold in 1896 and 1902, respectively, were not sold to ordinary readers; only rural editorial newsrooms could subscribe. These special newspapers always contained (and distributed) literature. Feuilletons of certain authors were published in hundreds of rural newspapers, owing to Leopold's great business idea and to the scarcity of texts, albeit editors and even typesetters could and did modify the texts. Leopold's distribution networks may have taken charge of literary content of approx. 200 rural newspapers at the end of the first decade of the 20th century. Economic considerations (i. e. advertising) slowly overran aesthetic tasks (i. e. publishing A-category texts), hence the literature distributed by *Munkatárs* had a much smaller network than *Általános Tudósító*. This paper provides an insight into the connection between rural newsrooms and Leopold's text-agencies as well as into the circumstances of distribution through an analysis of publication patterns of mass-distributed short stories.

Keywords: fin-de-siècle, republication, text-distribution network, literary agency, Gyula Leopold, László Cholnoky, István Szomaházy, unstable text, automatic distribution, rural press

Wirágh András (1982) irodalomtörténész, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetének posztdoktori ösztöndíjas tudományos munkatársa. Fő kutatási területe a századfordulós prózapoétika és a századfordulós sajtó. Jelenleg Cholnoky Lászlóról szóló monográfiáján és egy online sajtóadatbázison dolgozik. Könyvei: *Cholnoky Viktor, a szépíró* (2017), *Fantasztikum és medialitás. Kísértetek és írásnyomok a magyar prózában Nagy Ignáctól Szerb Antalig* (2018).